

Nils Johan Rud  
fotografert i 1931.



STIG-AUDUN HANSEN

# Nils Johan Rud

## En gartner i Arbeidermagasinets kjøkkenhage

Gartnermetaforen er Ruds egen, og stammer fra et radiointervju der han ble introdusert som den norske novellelitteraturens fødselshjelper. Hans innsats som redaktør og litterær konsulent i Arbeidermagasinet kunne nemlig lett gi assosiasjoner til en forløsning. Men tanken på å bistå under en nedkomst ble i voldsomste laget, for Rud var snar med å understreke at hans rolle heller burde sammenlignes med gartnerens funksjon i en biotop, der han puslet rundt og valgte ut emner som var gro- og spiredyktige.

### Det politisk-sosiale bakteppet

Nils Johan Rud ble født på Ringsaker 24. juli 1908, som den eldste av tre søsken. På vårparten samme år hadde den atten år gamle sjømannen og kommende Arbeidermagasin-gründer Otto Luihn allerede mønstret av i Kristiania. Dette var også to år før lillesøster og illustratør Borghild Rud kom til verden, og hele seks år før sambygdingen Alf Prøysen ble født.

Nils Johans far var forretningsmann. En uheldig sådan. I utgangspunktet drev han en blomstrende handel med landbruksmaskiner, men på grunn av underslag i forbindelse med en leiegårdshandel sto han og familien ribbet tilbake. I Nils Johans ungdomsår sto faren frem som en merket mann, hvor minnene fra glanstiden ble stadig blekere. Da faren døde i 1927, måtte Nils Johan ta ansvaret som eneforsørger for hele familien. Faren etterlot seg en gårdsforpaktning som skulle komme til å legge beslag på alle guttens krefter. Etter et år med hardt arbeid hadde han bare så vidt tjent inn det forpaktningen kostet, og en avvikling var ikke til å unngå. Men nå kunne han endelig konsentrere seg om sin livsoppgave, nemlig skrivingen.

Et slags distrikts-  
politisk og marxistisk  
Norge Rundt i  
magasinformat.

Arbeidermagasinet ble fra starten, 23. november 1927, styrt av trekløveret Otto Luihn, Oddvar Larsen og Auden Båstad. Alle medlemmer av Norges Kommunistiske Parti. I bladets programerklæring het det at Arbeidermagasinet skulle være et underholdningsmagasin for det arbeidende folk på land og i by. Et slags distriktpolitisk og marxistisk Norge Rundt i magasinformat. Derfor ble valg av redaksjonell kurs neppe tilfeldig. Til tross for redaksjonens kommunistiske ståsted, visste de at de måtte trå varsomt. Otto Luihn hadde nok helst sett flere salmer til Lenin og Stalins ære, men erkjennelsen om at bladet tross alt var underlagt kapitalismens tyngdelov tillot ikke dette. Luihn bedyrer da også i første nummer at «Arbeidermagasinet naturligvis ikke vil befatte sig med politikk».

Arbeidermagasinet forsider fra pionerårene er verdt en kommentar. Her dyrkes i enkelte tilfeller en ren fotojournalistisk linje, ofte kombinert med folkeopplysende kommentarer. Et nummer på sommeren 1929 illustrerer dette tydelig. Denne viser en fotomontasje med de tre kulturradikale kjendisene Upton Sinclair, Charlie Chaplin og Egon Erwin Kisch. Det er noe skolebokaktig naivt i måten de blir presentert på: her er arbeidernes forfatter, arbeidernes filmskuespiller og arbeidernes journalist. Her lå en anmodning i direktiv form om å lese og lære. Arbeidermagasinet befattet seg i høyeste grad med politikk!

Men hvor det kommersielle potensialet lå i å trykke en forside med et fotografi fra pultostproduksjonen ved et meierianlegg i Brumunddal, er for oss i dag bortimot en gåte. Andre forsider fra denne første epoken viser oss bilder fra verkstedhallene på Christiania Spigerverk eller produksjon av takpapp ved Høienhall Fabrikker i Oslo. Det er blitt hevdet at disse forsidene, som trekker litt i retning fagblader, har noe med identifikasjon og gjenkjenning å gjøre - en slags klassestolthet. Men det er et faktum at forsidene i like stor grad hadde tabloide hensikter. Forsiden skulle også fungere som salgsplakat. Et større potensial lå opplagt i en helside med filmskuespillerinnen Mary Pickford, i ferd med å utføre noe så prosaisk som å «besørge juleopvasken!». En tredje forside kunne være viet slåttonnen i Valdres. Et blad avspeiler sin tid.

Denne treenigheten av industriarbeiderklasse, landsbygd og kommersialisme, nært og fjernt, glamour og pultost, skulle vise seg å ha livets rett. Dette vitnet om redaksjonell teft, godt tilpasset lesersegmentets smak og behag - en evighet før de profesjonelle medieviderne invaderte vår hverdag.

## En litterær karriere i emning

Nils Johan Rud debuterte i Arbeidermagasinet spalter med et eventyr i november 1928. Tittelen, *Da han Ola-Petter Snekkersveen var nisse-*



Rud så seg selv først og fremst som dikter. Det var poesien i hverdagen han ville beskrive. Da Magasinet for alle ga ut sitt aller siste nummer i 1970, var det med maleren Halvdan Egedius' portrett av Torleiv Stadskleiv på forsiden – bildet som også blir kalt Drømmeren. Noe av den samme tvetydige blandingen av intensitet og konsentrasjon ligger også i dette stemningsfylte fotografiet fra 1930.

*tanndoktor*, avslørte et miljømessig slektskap til det vi siden kom til å lese av Prøysen. Gjerne illustrert av lillesøster Borghild. Eventyrene fortsetter han å skrive utover i 1930-årene.

I 1930 blir han tildelt Arbeidermagasinets forfatterstipendium. Bladet hadde nemlig satt av 30 prosent av det økonomiske overskuddet til kulturelle formål innen arbeiderbevegelsen. I løpet av få år skjer det til dels store forandringer i Arbeidermagasinets redaksjon. I februar 1931 sier Otto Luihn takk for seg og overlater redaktørkrakken til Aksel Zachariassen. Zachariassen føler seg imidlertid ikke helt komfortabel i stillingen, og blir ikke lenge. Allerede i 1932 rydder han pulten og overtar redaktørstillingen i Kongsberg Arbeiderblad.

I 1932 ble Rud redaksjonssekretær i Arbeidermagasinet, og skulle i løpet av de kommende årene overta redaktørkrakken for godt. Under tiåret frem til krigen var Arbeidermagasinet et blomstrende prosjekt, også økonomisk. Det oppnådde stor popularitet raskere enn mange av konkurrentene. Denne suksessen bidro blant annet til å finansiere det i

sin sjanger enestående *Arbeidernes Leksikon*, som ble utgitt av Arbeidermagasinets forlag i årene mellom 1932 og 1936. I 1936 ble Arbeidermagasinet slått sammen med bladet For Alle og navnet ble endret til Arbeidermagasinet For Alle.

Ved siden av sin redaktørgjerning forsynte han også Magasinet med egne noveller, i tillegg til alle romanene han skrev. De sistnevnte ble det 40 stykker av. Hans første opus var en speiderfortelling, *Gutter på skoggang*. Den kom ut i bokform i 1928.

Hans egentlige debut, *Vi skal ha et barn* fra 1933, la for dagen en klar inspirasjon av tyskeren Hans Falladas gjennombruddsroman *Hva nu, unge mann*, som handlet om kontoristen og butikkekspeditøren Pinneberg og hans vesle familie som prøver å slå seg igjennom i mellomkrigstidas Tyskland.

Etter debuten kom det en roman fra Nils Johans hånd nesten hvert eneste år, og spesielt de første bøkene, *Så stjeler vi et fattighus* (gitt ut i 1934, hvor tittelen ble foreslått av Aksel Sandemose) og *Jeg er ingen proletar* (1935), viser et sterkt engasjement for sosial rettferdighet.

Da Rud la ned pennen for godt i 1993, var det etter et av Norges lengste forfatterskap.

I sin egen produksjon var ikke Nils Johan Rud så overvettets opptatt av de store litterære panoramaene som av enkeltmennesket og av det han valgte å kalle livsfølelse. Han sa selv at han følte seg hjemme i den poetiske realismen - en litterær retning som egentlig var gått av moten en god stund før Rud ble født. Men når filmhistorikere definerer sjangeren, stemmer det mer overens med Ruds egen tolkning av begrepet,

og vi tenker i retning Marcel Carnés stilsikre *Tåkekaien* fra 1938. Poetisk og realistisk er jo egentlig to motstridende adjektiver, men når man setter disse motsetningene sammen kan de beskrive en fremstilling av den virkeligheten Nils Johan Rud mente å se rundt seg.

Rud hadde nok poesien og kunstnersinnet inne, men samtidig hadde han en innebygd legning for ro og orden. Som redaktør for en stab av fargerike personligheter, måtte han ha dét. En av disse skrivende personlighetene var Aksel Sandemose, som Rud mente i perioder var besatt av pur galskap. Sandemoses beryktede egenskap i retning primitiv buskmann bidro som regel til å sette vulkanske støkk i omgivelsene. Ikke minst hos den unge Nils Johan, som selv hadde opplevd det på nært hold: «virkemidlene de er primitive: som for eksempel ved et litterært kafébord plutselig å slå pjalterglasset ut av høyre hånd med den venstre, og derpå skjære seg i ansiktet med glassbitene. Det er ikke nødvendig å skjære av seg et øre.»

Ved siden av å være redaktør anså Nils Johan Rud seg å være mye mer av en dikter enn forfatter. «Hvem som helst kaller seg forfatter i

Rud hadde nok poesien og kunstnersinnet inne, men samtidig hadde han en innebygd legning for ro og orden.

dag!» sa han siden i en kommentar til den store bølgen av memoarlitteratur som begynte å komme i 1970-årene. Eller kanskje var det Knut Hamsuns ord i forbindelse med utgivelsen av *Vi skal ha et barn*, som kom Rud i hu. Hamsun skrev nemlig til Rud: «Næste gang gaar de kanskje dypere og faar fat i noget som heter poesi. Det vil De staa Dem paa!»

## Arbeidermagasinets særtrekk

Da Rud tok plass i redaksjonen, måtte han konstatere at en stadig økende andel av leserne var kvinner. En konklusjon av denne oppdagelsen var at man gjerne ville satse på føljetonger. Det var likevel føljetonger i det ytre av vanlig ukebladkvalitet. I tillegg til føljetongene ble det skrevet en mengde kjærlighetsnoveller. Mange av dem var egentlig overraskende tradisjonelle. Selv om man fulgte de typiske normative trekk på hva som kunne defineres innenfor sjangeren, hadde de sine litterære særtrekk. Ikke sjelden var utgangspunktet av typen hvor direktørens datter forelsker seg i sønnen til en fagforeningsformann. Direktørpappaen vil at paret skal bo i en villa på vestkanten, men gutten setter seg på bakbena og vil heller bo i ei rønne på Sagene. Et typisk kjennetegn på en novelle er at forfatteren gir slutten rom for flere tolkninger. Men som den svorne tilhengeren Nils Johan Rud var av happy endings, endte slike historier ofte med forsoning og bryllup samt direktørens inntreden i Det norske Arbeiderparti.

Mange av novellene, stubbene, eller småhistoriene som de ofte ble kalt, var skrevet av innsendere uten større ambisjoner enn å se sitt eget navn på trykk. Mye var riktig bra – en del var, når sant skal sies, ganske elendig. I novellelitteraturen brukes ofte allusjoner fra Bibelen og den klassiske verdenslitteraturen. I Arbeidermagasinet var disse i stedet hentet fra de politiske grunnbøkene. Tematisk lå de ofte forankret til hverdagslivets små og store hendelser. Arbeidsliv og kjærlighetsliv om hverandre. Selv om innholdet varierte sterkt i kvalitet, bærer mange av titlene en viss poetisk autentisitet. *Lysåkerbroken* og *Rognliskjeven* var for eksempel noe så sjeldent som en shortstory om to hester. *Han Banus* og *'n Stinus* (skrevet på en uidentifiserbar dialekt) handlet om to ungarer i sekstiårene med en eneste lidenskap i livet, nemlig å overgå hverandre i hverdagslivets forskjellige gjøremål. Og *Da tjukken fikk morfin*, er bare nok et eksempel på en novelle som ikke akkurat har satt evige spor i norsk litteraturhistorie.

De mange og sterkt romantiserende novellene om anleggsslusken blir



Arbeidermagasinets forsider kunne fra en uke til annen svinge fra politisk propaganda på den ene siden, til filmskuespillerinnen Randi Brønnes' blå øyne på den andre. Det hersket enighet i redaksjonen at dette først og fremst skulle være et underholdningsblad for arbeiderklassen.

også en gjenganger i Arbeidermagasinet. Som 1930-årenes svar på Rambo og Supermann, ble slusken for opptil flere av skribentene et slags frihetsideal. Anleggsslusken var renhårig, ærlig, han hadde rettferdighetssans og han hadde en enkel livsfilosofi: «Aldri glemme en venn – aldri tilgi en fiende.» Riktignok drakk slusken så altfor meget, og sloss gjorde han så ofte det ble gitt anledning til det, men fagforeningsboka holdt han i orden – og da fikk det så være med det faktum at han egentlig ikke var så voldsomt interessert i politikk:

«Anleggsslusken interesserer sig lite for politikk, men så er han til gjengjeld så meget mer ivrig som fagforeningsmedlem. Han elsker sin fagforening, og den ofrer han all sin energi, og å se en gammel rallars fagforeningsbok er et syn, for den ligner et Europa-kart. Det er merker i alle farver og fra alle landets kanter, og jo mer 'flerfarvet' den er, jo mer stolt er slusken av sin bok, for det er hans 'betyg' som han tar sig frem på over alt, og det kan være så vrien en ingeniør som bare det vil, når slusken dasker en slik bok i bordet rett for nesens av ham, da vet ingeniøren hvem han har for sig – da får slusken 'knog'.»<sup>1</sup>

I Arbeidermagasinet fant man også elementer av provokasjon som sto i klar kontrast til mye av det som ble oppfattet som tradisjonelt ukebladstoff. Mye av stoffet ble da også til forargelse for småborgerskapets lesere og leserinner, og med dét mentes også småborgerne innenfor arbeiderklassen. I valg av tematikk lå både Luihn og Rud et godt stykke til venstre for hva som var normen for både prevensjon, utroskap og abortus provokatus.

## Seksualangst og frigjøringskamp

I 1930 opprettet Magasinet en spørsmål- og svarspalte om helse. Spalten ble redigert av den unge Mot Dagisten, legen og freudianeren Karl Evang. Evang var både redaktør og medforfatter av den i sin tid kontroversielle Populært Tidsskrift for Seksuell Oplysning. I utgangspunktet skulle spalten være åpen for alle slags spørsmål. Men utstående ører, hjertepleger, nyregrus og tarmproblemer var tilfeller som kom helt i skyggen av den store epidemien som red samfunnet i 1930-årene, nemlig seksualangsten! I løpet av de to kommende årene strømmet det inn over 700 brev. Omtrent 500 av disse brevene inneholdt spørsmål om kjønnslivet.

Særlig spørsmål angående aktiviteten onani ble en populær gjenganger, og usikkerheten herom var av ufattelige dimensjoner. For å illustrere dette kan vi ta en titt i bok om helse, utgitt i 1920-årene, hvor følgende sto å lese om «selvbesmittelsens farer»:

«Etter et halvt år får du et blekt utseende, og ditt øye mister sin glans. Deretter taper du din ungdommelige åpenhet og begynner å lide av hukommelsestap. Du farer sammen for den minste tilsnakelse. Bli du angrepet av en alminnelig forkjølelse, får du etterpå en eiendommelig hoste. Til sist er hjertet ødelagt, hjernen visner hen, og graven er den eneste utvei for et offer på vellystens alter. Men før den tid kan du ha pådratt deg både ryggmargstæring eller gått inn i de sinnssykes mørke.»<sup>2</sup>

I 1929 kastet så selveste Arbeiderpartiet seg inn i masturbasjonsproblematikken. I brosjyren: *Hvor småbarna kommer fra*, fremvises et skoleeksempel på den ettertenksomme edruelighet partiet siden har gjort til sitt varemerke: «Onanien er ikke en så forferdelig alvorlig sak. En blir ikke syk av det. Men dere skal allikevel ikke gjøre det, eller i hvert fall se og bli ferdig med det så snart som mulig. For en slik ting som tar makten fra oss, så vi aldri kan bli ferdig med den, gjør jo oss til sin slave. Og dere vil da alle være freidige og kjekke gutter og piker?»<sup>3</sup> Man kan levende forestille seg diskusjonene som må ha funnet sted i de tusen hjem!

Et typisk svar (spørsmålene var som regel utelatt) til en engstelig leser som følte seg belemet med selvbesmittelsens last kunne se slik ut: «Det er kanskje litt vel hyppig, skjønt noen større skade er det ikke ved det. Hvis De ønsker å søke spesialist, vil De i alle fall bare få en del av det refundert i sykekassen. Nei, det er ikke på noen måte for sent å ta sig sammen nu. Om De røker litt, spiller ingen rolle. Diet er ikke nødvendig, men ta meget mosjon.»

I sin iver etter å rive ned moralske grunnpilarer, gikk Arbeidermagasinet noen ganger langt ut over hva som var allment akseptert. Spesielt i så måte står den lille fortellingen om den uvitende bondeguttens omgang med dyra på fjøset som en naturlig «anskuelighet for sinnets likevekt».<sup>4</sup>

Sentralt i den seksuelle frigjøringskampanjen Evang gikk i spissen for, sto den evige kjensgjerningen av at det var flere som tok skade av skammen enn av selve gjerningen. I denne sammenhengen bør man være klar over at flere fremtredende personer innenfor norsk kulturelite og medisinsk miljø til dels var sterkt influert av den omdiskuterte psykoanalytiker Wilhelm Reich. Reich, som bodde i Oslo fra 1934 til 1939, var opptatt av hvordan den borgerlige, seksualfiendtlige moral ødela en naturlig livsutfoldelse, som etter hans syn igjen kunne føre til fascisme og maktovergrep. Hans bok *Fascismens massepsykologi* fra 1933 analyserer fascismen sågar med psykoanalytiske metoder. I Norge underviste Reich på Universitetet i Oslo, og fikk raskt en krets av tilhengere rundt seg. Den mest fremtredende og trofaste av disse var filologen og psyko-

I sin iver etter å rive ned moralske grunnpilarer, gikk Arbeidermagasinet noen ganger langt ut over hva som var allment akseptert.



analytikerens Ola Raknes. Ved siden av Raknes var særlig forfatteren Sigurd Hoel aktiv i kretsen. Hoel hadde over fem hundre timer med terapi hos Reich. Andre forfattere i kretsen rundt Reich var Aksel Sandemose og Arnulf Øverland.

Reich forsket blant annet på elektriske spenninger på huden under angstanfall og under orgasme, men på et tidspunkt begynte Reich å komme frem til de mest fantastiske konklusjoner. Våren 1938 påsto han i en artikkel i Dagbladet at han kunne forvandle livløs masse til levende celler. I lys av denne og lignende uttalelser begynte mange av Reichs' forsvarere å nære tvil om Reichs' egen mentale stabilitet og vendte ham ryggen.

## Arbeideridretten får sin egen spalte

Arbeidermagasinet brakte, i kulturens og folkeopplysningens ånd, et assortert utvalg av andre faste spalter. *Arbeideridretten* hadde selvsagt sin. Siden AIFs stiftelse i 1924 ble mye innsats lagt ned i selve propagandarbeidet rundt idretten og å øke selvbvisstheten hos dem med AIF-stjerna på brystet. Det viktigste var ikke å vinne, men å slå de borgerlige! En epistel om fotballsporten i 1929 innledes derfor med følgende tidstypiske kraftsalve: «Når man skal skrive om arbeidernes fotballsport, er man, som alltid når arbeidssporten er i skuddet, pukka nødt til å gripe den såre kjente frasen: Den er i rik og god fremgang og vekst!» I en tilsvarende artikkel fra 1930, om sykkelisporten, kunne man lese:

«Det er et faktum at cyclesporten i vårt forbund har hatt en fremgang som er forbløffende når man tar i betraktning de villkår den arbeider under. Fra for to-tre år siden, da de borgerlige enda lo av vår cyclesport, er denne gren vokset frem til i dag å stå på høide med, om ikke over den borgerlige. Man vil si at det er løse påstande, blåøiet skryt av en entusiastisk arbeideridrettsmann. Det er det nå imidlertid ikke!»

Boksingen sto i en særstilling i AIF. Om det lå et moment av revolt i selve handlingen er ikke godt å si, men sporten hadde i perioder like stor popularitet som både ski og skøyteidrett. Om en motstander i ringen hadde fortid som streikebryter, kunne reportasjen herom bli ganske direkte: «I lett tungvekt ble finalekampen mellom Olaf Romsås og Johan Magnussen dramatisk. Romsås ledet overlegent etter to og en halv runde da Magnussen, som vil være kjent for mens hans enda stod i det borgerlige forbund engang å ha slått ut sværvektshåpet, Konglebeck, som for øvrig i parentes bemerket er en mindre pen utgave av arten; blant annet var han streikebryter under renovasjonsstreiken i

1925 - plutselig fikk inn et kraftig høire hook på kjeven som Romsås måtte i gulvet for ...»

## Kulturkamp og kransekakevitser

Man blir slått av det imponerende mangfold av sjangre og stilarter i bladet under disse første pionerårene. Det er blant annet lagt ned mye ressurser på humorstoff og vitser. Det vanket til og med 10 kroner til den som sendte inn en god historie. Hva lo så den lille mannen i folkedypet av i 1930-årene? Skal vi dømme etter de innsendte bidragene, må mellomkrigsårene ha vært kransekakevitsenes storhetstid. Det hviler noe rørende og for all del folkelig over de hjemmesnekrede vitsene. Men et grelt eksempel på folkelig humor blandet med en god porsjon norsk hverdagsrasisme er følgende lille historie, som ble presentert med en illustrasjon av den typen Nasjonal Samling benyttet seg av når de skulle karikere jødene. Tittelen var *Israels barn*: «-Hvat schpekulerer du dock på, Nathan? Du ser mich so traurig ut. -Ach, mein lieber Moses, jai schpekulerer so mikket på hvor de fordømte kristne får alle dem penger fra som vi schniter dem for.»

Av den absolutt kuriøse sorten var et fast spalte som gikk under vignetten *Sterke menn og Bygdeoriginaler*. Her ble det servert en blanding og sagn og sannheter om glemte helter og kraftkarer fra folkedypet. Den gang menn var menn. En slik historie fra virkeligheten var for eksempel om hardhausen Erik Svärd fra Bohuslän, ansatt som skytebas på Sørlandsbanen i 1913:

«Svärd holdt en dag på å brenne en storligger, og hvordan det nå bar til, så eksploderte en ladning for tidlig med den forferdelige følge, at Erik fikk sin høire arm skutt av like ved skuldren. Armen hang bare igjen i en kjøttslintre, som Erik bad en av guttene å skjære av. Men da denne gysende av slo å gjøre dette, tok han selv sin slirekniv og kuttet av armen. Han bad oss surre armen så fast sammen som best vi kunde, for å stanse den værste blødning, hvilket vi naturligvis gjorde. Men at vi var adskillig bleke om fjeset sier seg selv, og vi svimlet om hverandre som forvirrede høns. Den som tok tingen forholdsvis rolig var Erik selv. Han var kritthvit i ansiktet og svetten perlet i store dråper nedover hans ansikt, men ikke en eneste smertenslyd hørtes å komme over hans lepper. En av guttene vilde gi sig ivei til nærmeste gård for å få tak i skyss, men Erik sa nei til det. Han kunde springe den halvmilen til lægen mye fortere enn



Mange av Arbeidermagasinet's forsider - som ofte kunne minne litt om forbundenes fagblader - handlet om gjenkjenning og identifikasjon. Noe som kunne gi næring til en slags klassestolthet. Også for ufaglærte som var ansatt i den moderne industrien.

en hest, da hele veien var bare bakke op og bakke ned. Erik tar så den avskutte arm i den venstre hånd og legger på sprang, og brukte en snau time på den turen. Da Erik kom på venteværelset til en av de stedlige læger på Notodden, besvimte han og stupte overende, hvilket man vel ikke kan undres over. Lægen, som behandlet Erik, uttalte som sin mening, at slike hårde halsar kun blev født en gang hvert femtiende år, og deri hadde han vel kanskje rett.»

*Syklubben Skravla* var navnet kvinnespalten fikk, og den ble fra starten av redigert av Marie Luihn – Otto Luihns kone. Senere tok en sentral skikkelse i arbeiderbevegelsen, den tidligere redaktør av Arbeiderkvinnen, Sigrid Syvertsen, over spalten. Skravla hadde et bredt tilbud til husmoren og kvinnen i 1930-årene. Reportasjer fra Nordiske kvinnekongresser delte spalteplass med oppskrifter på dampkøkt fiskefilet (sykemat) og beskrivelser av hvordan man skulle anbringe en enkel borddekning til hverdagsbruk. I det hele tatt var det en imponerende interesse for hverdagslige temaer leserne av Skravla la for dagen. Mange av spørsmålene Skravla fikk gjaldt det evige og universelle konfliktområdet i alle arbeiderklassehjem, nemlig innredning! «Vi her i Skravla er jo foregangskvinner og vi vil vekk fra dette sjokoladebrune sølet vi ser overalt i arbeiderhjemmene. Legg merke til hvor glad De blir når De ser på friske, muntre farger ute i naturen. Vi skal flytte denne natur inn i stuene våre så de også der kan virke. Dette er en meget stor oppgave for oss arbeiderkvinner!»

## Impulsene fra utlandet

Fra hvilke kilder lot så redaksjonen av Arbeidermagasinet seg inspirere? Arbeidermagasinet var på ingen måte så urnorsk som det selv ville gi inntrykk av. Det tyske Arbeiter-Illustrierte Zeitung, som kom ut i årene mellom 1924 til 1938, var uten tvil en sterk inspirator. Fra sin start i november 1936 ble også det amerikanske LIFE meget viktig. Det aller første nummeret av LIFE hadde et sorthvitt bilde, tatt av den legendariske mesterfotografen Margaret Bourke-White, som viser oss damanlegget ved Fort Peck i Montana på sin forside. En type forside som Arbeidermagasinet selv hadde benyttet seg av. Men der AIZ og LIFE utviklet den strømlinjeformete fotojournalistikken som sitt spesialfelt, satset Arbeidermagasinet utover de sene 1930-årene på et stadig mer gammelmodig formspråk. For selv om Arbeidermagasinet traff leserkretsen på hjemmebane og i tillegg kunne annonsere med noen av samtidens beste illustratører, ble den aldri toneangivende eller radikal i sin estetikk.

Arbeidermagasinets klipp- og bildearkiv vitner allikevel om en lang rekke ideer som ble «fornorsket» og omarbeidet til det norske markedet.

Arbeidermagasinet var på ingen måte så urnorsk som det selv ville gi inntrykk av.

Featurejournalistikken var i de første årene fremtredende og slektskapet til AIZ var klarere. Arbeidermagasinet var også knyttet opp til en rekke internasjonale foto- og pressebyråer, og mange av fotografiene som ble brukt til å illustrere den norske arbeiderhverdagen, kunne i realiteten være tatt i England eller Tyskland.

Men det var først og fremst i Sverige vi så noe som kunne minne om en parallell til Arbeidermagasinet. I 1934 dro den tidlige kommunisten Karl Kilbom i gang det ambisiøse prosjektet *Folket i Bild*. Kilbom skapte et alternativ til den såkalte borgerlige ukepresse under parolen: «För arbetets ära, bildning och förströelse - mot dålig smak, fjäsk och divakult!» FiB satset på fortellinger av svenske og oversatte proletarforfattere, fotoreportasjer fra arbeideres hverdag og reiseskildringer. Det første nummeret hadde et opplag på 35 000 eksemplarer og kostet 35 øre. I de første numrene dukket det opp en rekke kjente forfatternavn. Blant andre kunne vi finne Ture Nerman, Vilhelm Moberg, Ivar Lo-Johansson og Nils Ferlin. Den ideologiske vinklingen av stoffet sto helt på linje med Arbeidermagasinet.

*Folket i Bild* tok mål av seg til å være «det arbetande folks bildjournal». I 1937 passerte opplaget 100 000, og det nådde 260 000 i 1952, før nedgangen kom i slutten av 1950-årene. Bladet gikk inn i 1962. FiBs redaktør fra 1946, Ivar Öhman, var en god venn av Nils Johan Rud og både Rud, Johan Falkberget, Alf Prøysen og Aksel Sandemose fikk oversatt mange av novelene sine der. Denne kulturelle kontakten mellom Norge og Sverige skulle vise seg å bli en viktig kanal for Ivar Öhman, som senere endte sin yrkesmessige karriere som kulturattaché ved den svenske ambassaden i Oslo.

I august 1945 gjorde Nils Johan bruk av gjenreisningsretorikk i en lengre artikkel om et mulig nordisk samarbeid mellom Magasinet, *Folket i Bild* og *Politikens Magasinet* i Danmark. Sistnevnte hadde sin glansperiode i årene mellom 1922 og 1963, og utviklet seg i Danmark til å bli en arena for mange store kulturelle begivenheter. Rud gikk langt for å lokke med seg sine skandinaviske kolleger: «Jeg tror på magasinet, ukebladet, søndagsbilaget. Det er så at et underholdningsblads gjerning ikke er den største i et kulturliv. Det er gjerne den enfoldigste lirekassdreier og sentimentalistgjøgler i gården, men det har det største publikum: det spiller og opptrer for åpne vinduer i hundre tusen gårdsrom mot små skillinger.»

Nils Johan mente at underholdningslitteraturen hadde utviklet sin egen sosiale ærgjerrighet. Nå var det på tide å slå kloke nordiske hoder



Den sterkt kommunistorienterte *Arbeiter-Illustrierte-Zeitung*, som kom ut i årene mellom 1924 til 1938, bidro sterkt til å skape en internasjonal trend for fotojournalistikk og reportasjemagasiner. Selv om de gjerne ville, hadde Arbeidermagasinet ikke ressurser til å kopiere sitt tyske forbilde. Den tekniske standarden var høyere, fotografiene var bedre, men nivået på den politiske propagandaen var også definitivt mye høyere.

sammen og bli voksen. Nils Johan drømte om et Nordisk Magasin, alt på originalspråk, alt i nordiske dialekter. «Et underholdningsblad som utvikler seg oppover i kvalitet, utvikler også samtidig nye lesere for boken. Dette er den store folkevei til et språklig, et litterært, et i det hele tatt åndelig samliv i Norden.»

## Daglig virke som redaktør

Syntesen av novelleforfatteren og illustratøren ble dog bærebjelken i Arbeidermagasinet. Det var så utrolig mange av datidens skrivende innom bladet at det nesten var lettere å ramse opp de som ikke var der. Man kan imidlertid nevne noen av de aller mest fremtredende: Johan Falkberget, Aksel Sandemose, Alf Prøysen, Arnulf Øverland, Arthur Omre, Bjørn Rongen og Sigurd Hoel, og ikke minst Rud selv. For en ung debutant må det utvilsomt ha fortonet seg rent eventyrlig å bli publisert side om side med disse. Dette var selvsagt noe Rud visste, men han la allikevel for

Ethvert skriftstykke av hånd og penn er like originalt som et fingeravtrykk, og han mente at redaksjonen hadde en moralsk forpliktelse for alle innsendte manus.

dagen en genuin åpenhet for alle som kom innom redaksjonen med et manus. Alle manus ble lest, og han påsto at han hadde lest nær 100 000 manus i sitt virke som redaktør. Vi tror ham så gjerne.

Han hadde også noe man best kan kalle en naturlig redaktørautoritet – en egenskap ikke alle med en redaktørtittel kan pynte seg med. Han ble oppfattet som hel ved av sine leverandører og medarbeidere. Forlangte han redigering av en tekst, så bare gjorde man det. Men i respekt for skribentene utviklet han også en slags redsel for papirkurven. Ethvert skriftstykke av hånd og penn er like originalt som et fingeravtrykk, og han mente at redaksjonen hadde en moralsk forpliktelse for alle innsendte manus. Men jo lenger han i årenes løp bladde seg ned i det 100 000 sider lange manus av innsendte arbeider sto det stadig klarere for ham; det er i grunnen ikke så forferdelig mange som virkelig *kan* skrive.

I 1932 måtte han refusere en ung dikter, åpenbart på en slags litterær flukt fra en innestengt bygd i Lom kommune i Oppland. Først nei til to prosastykker og et dikt. Omsider fikk han ja til en tredje fortelling, som han hadde kalt «Eit illmenne». Dikteren het Tor Jonsson og var knapt 16 år gammel.

Han skrev til Rud om lengting og lidelser hos underklassens sønner. Om viktigheten av å holde liv i «folkekunsti».

«Lengting og liding er det som særmerker underklassone. Legdeguten i gråt og skam, gjætarguten i sin heimlengt, gardarbeidaren i sitt vonlause slit, fabrikkarbeidaren i sitt haustgråe liv, fiskaren i sitt stræv for margarin og brød, alle eig sin trå, si ufødde folkekunst, friske skót på eit rotnande Yggdrasil. -Den løynde bondekunsti hev seinare slege rot i sume lag av



Forretningsfører Auden Th. Baastad på sitt kontor 1929. Baastad, Otto Luihn og Birger Madsen - alle medlemmer av NKP - utgjorde ledertroikaen i Arbeidermagasinet i de aller første årene.

folket og vorte tolka og nyskapa, iser av Duun, Aukrust og Krokann. Da skaut den gamle underklassekunsti ham - Ho vart overklassekunsti!»

Det var allikevel de eksistensielle problemene som tok overhånd i hans eget liv. I desperasjon over et mislykket kjærlighetsforhold, tar han sitt eget liv på Ingierstrand i Oslo. Bare 34 år gammel.

Det ble derimot aldri aktuelt å refusere Johan Falkberget. I 1929 gikk Arbeidermagasinet inn i en avtale med Falkberget om å trykke hans suksessroman fra 1920, *Bør Børson jr.*, som føljetong. Dette markerte starten på et samarbeid som skulle vare livet ut - både for Falkberget og for Arbeidermagasinets del. *Bør* hadde riktignok gått som føljetong i både Hvepsen, Arbeidets rett, Nidaros og Trøndelagen, men det var stadig dem som ville lese historien om den smålurvete urkraften fra Olderdalen. Falkberget selv hadde en stund problemer med å vedkjenne seg den «litterære lausungen», som han synes fikk litt for mye oppmerksomhet i forhold til de langt mer tyngre verkene som *Den fjerde natte-*

vakt og *Christianus Sextus*. Skepsisen avtok gradvis, og mannen fra bergstaden innrømmet i ettertid at han lo godt under arbeidet.

## Okkupasjon og etterkrigstid

Da krigen kom, forsvant, nær sagt naturligvis, noe av friskheten over Arbeidermagasinet for alle. Bladet hadde tydelige spor av sensur og det ble noe gråværsaktig og traurig over oppslagene. De flotte firefargers bladene ble nå trykket i duplex, med de begrensninger og utfordringer som ligger i det. Magasinet gjennomgikk etter en justering i forhold til

Magasinet gjennomgikk etter en justering i forhold til de nye makthaverne i landet et navnebytte til Magasinet for alle i 1941.

de nye makthaverne i landet et navnebytte til Magasinet for alle i 1941. For å holde Magasinet i gang, måtte redaksjonen la seg avpolitiserer til det tannløse. Den litterære standard ble på mange måter opprettholdt, men både Rud og hans kollega Oddvar Larsen måtte holde tunga rett i munnen om politiske ytringer.

Pressedirektoratet hadde som hovedjobb å nyordne avisene i Norge og fikk fra februar 1942 lov til å legge ned aviser, samt erstatte redaktør eller andre ansatte eller innsette nye medarbeidere. På denne måten skulle man lettere kunne styre innholdet i avisene.

I juni 1942 ble Magasinet for alle stanset på grunn av to forsidedegninger<sup>5</sup> av Bjarne Restan, og Rud havnet på Bredtvet. Bladet - og Rud - ble frigitt i oktober samme år. Billedhuggeren Arne Durban ble satt inn som ny redaktør, men i realiteten var det Nils Johan som fortsatt redigerte bladet.

I det tyske Pressabteilung sørget man for å forsyne avisene med innhold i tråd med okkupantenes eget syn på virkeligheten. Magasinet for alle var intet unntak. Blant annet ble bladet tvunget til å trykke en forside med en seilskute som stevnet ut norskekysten med NS-korset i seilet. Teksten lød: «Mot lysere tider.»

Til tross for sin eksistens i en totalitær stat var det fortsatt et nøytralt emneregister å spille på. Dette registeret ble utnyttet så langt det lot seg gjøre. Johan Falkberget kunne skrive ferdig historien om An-Magridd. Det ble også skrevet artikler om det politisk nøytrale Børgfjellet - Mellom fjellsamer og reinflokker, fjellaure og skyer av grågås og mygg. Det var en masse dikt i nysnø og artikler om utviklingen av norske bygdebunader, og en flom av naturimpresjoner og lyriske premiekonkurranser. På den andre siden var det kroken på døra for jødiske sexologer. Ingen degenererte negere i jazzekstase fikk lenger danse fritt i Magasinetts spalter. Nå bare innhold som ikke påkalte okkupantens vrede.

Selv da freden kom, skulle det vintertunge alvor fra krigens dager vise seg å bli vanskelig å bli kvitt. Man opplevde en topp i opplaget i den



Arbeidermagasinet fikk raskt god økonomi og tok i bruk utradisjonelle metoder for å vinne lesernes oppmerksomhet. Sommeren 1930 arrangerte Arbeidermagasinet i samarbeid med Arbeidernes Landsbank en skattejakt på diverse nummererte fem- og tikronesedler som kunne innløses i banken med opptil 500 kroner.



første tiden etter frigjøringen med 140 000 trykte eksemplarer, men friskheten fra førkrigsårene ble problematisk å finne frem igjen. Den nye litterære generasjonen hadde andre referanser enn den forrige. Ikke minst var det en verdenskrig mellom dem. I 1950-årene trykket Magasinet kriminalnoveller av selveste kongen av pulp fiction, amerikaneren Rex Stout. Riktignok var den illustrert av den norske tegneren Bjørn Berg, men utviklingen var ikke til å stoppe. Selv om det har blitt hevdet at det var innføringen av momsens som knekket Magasinet for alle, visste Rud utmerket godt at tiden var løpt fra det. Rud beklaget seg, sikkert ikke uten bitterhet, over popkulturen, og hevdet at spesielt ungdommen la seg ukritisk på rygg for alt utenlandsk. 1960-årenes britiske og amerikanske pop og anti-pop havnet i samme skyllebøtte. Rud kalte fenomenet «kvasi-internasjonisme». Satt i en annen kontekst er dette et uttrykk som kunne vært hentet direkte fra den massive antijazzpropagandaen og kampen mot uarisk kultur man opplevde i Europa 25 år i forveien.

## Proletariatet snur ryggen til arbeiderkulturen

Novellelitteraturen levde imidlertid videre i Magasinet for alles spalter, fra tid til annen i en litt hanglende form, og rekrutteringen av litterære spirer fra arbeiderklassen gikk ikke like lett – foreløpig uvisst av hvilken grunn. Det var fortsatt meget gode grunner til å kjøpe bladet, dette kunne for eksempel være bidragene til Johan Borgen, Kåre Holt, Axel Jensen og faktisk en ung Dag Solstad, men de ble aldri magasinforfattere i den tradisjonelle betydningen av begrepet. Ikke kvalifiserte de til å tilhøre arbeiderklassen heller. Da Nils Johan for siste gang, like ved jule-tider 1970, skulle presentere en ny bok for leserne, falt valget på Bjørg Viks *Gråt elskede mann*.

Rud mente selv at den økonomiske velstanden var en vesentlig årsak til at proletariatet etter hvert snudde arbeiderkulturen ryggen. På den ene siden stemte det jo at basisbehovene var i ferd med å bli dekket. Gjenreisingspolitikernes løfter var i ferd med å bli innfridd. Nå var nesten hele folket i arbeid. Landet var så godt som ferdigbygget. By og land gikk riktignok ikke hand i hand – det ville jo for øvrig vært en naturstridighet – men konjunktorene og den økonomiske velstanden gjorde det. Det var bare den åndelige levestandarden som, ifølge Rud, var i fritt fall. På den andre siden gikk verden ubønnhørlig videre, og ungdommen fra baby-boom-perioden – de som var født etter 1943 – foretrakk å gå hand i hand med Bob Dylan eller John Lennon.

Ikke minst ble idrettens sidestilling med de tradisjonelle kulturdisiplinene oppfattet med undring fra den gamle radikaler. I sin innledningsartikkel om arbeiderkulturen i *Norges Kulturhistorie*, kommenterer Rud dette på følgende karakteristiske måte:

«Den overlevende radikalgenerasjon fra mellomkrigstiden, som hentet sine kulturbegreper ut av den sosiale og politiske uro og utilfredshet, ser med bitterhet på at det såkalt borgerlige fremdeles synes å være det dominerende i alt som er popularisert ut til masseforbruk, uten at det er tilført noe særlig av livgivende proletært råstoff. Vi skal ikke bebreide noen makt for å ha forsømt seg overfor folket, etter at hver eneste kommune i landet har fått sine egne kulturutvalg med byråkratisk orden for alle kunster og ferdigheter som utvikler en sunn sjel i et sunt legeme, fra bibliotekene til tribunen. I det tidspunktet jeg her skal forsøke å formidle erindringer om, var et melkespann ikke allment kjent som et redskap for kasteidrett ...»<sup>6</sup>

Spørsmålet Rud stilte seg var ganske enkelt, hva nå? Var arbeiderklassens sønner og døtre en gjeng overstimulerte og troløse ignoranter som ikke skjønnte sitt eget beste? Hvorfor la de singleplate med tittelen *Chimes of freedom* i sin Kurér Combi i stedet for å gå på korøvelse og synge *Frihetens forpost* av Arne Paasche Aasen og Jolly Kramer-Johansen?

Denne erkjennelsen avstedkom, innenfor rekkevidde av hva som var politisk akseptabelt, en rekke forsøk på å holde fast i kontakten med den yngre delen av folkedypet. En reportasje om Woodstock-festivalen ble laget i forbindelse med filmlanseringen i 1970. Musikkspalten var et annet forsøk. Men det spørs om ikke formannen i Arbeiderpartiets utvalg for kunst og kunstnere, Kjell Bækkelunds - for all del velskrevne, og velmente - artikler om Brahms' Haydn-variasjoner og om konfliktene innen sovjetisk jazz var en smule malapropos da 1960-årene ebbet ut.

Tar man for seg den aller seneste delen av bladets eksistens, blir konflikten iøyenfallende. Mens ungdommen i Paris kastet brostein mot politiet under maidagene i 1968, brakte Magasinet for alle samtidig en reportasje om damemoter fra samme by. Rebellen Arbeidermagasinet forberedte seg kanskje - for alt vi vet ubevisst - på pensjonisttilværelsen! Det store historiske paradokset er at da bladet ble lagt ned i 1970, skjedde det samtidig en fremvoksende høykonjunktur for forskning på arbeiderbevegelse og arbeiderkultur. Det har aldri, hverken før eller siden, blitt forsket så mye i dette emnet.

Var arbeiderklassens sønner og døtre en gjeng overstimulerte og troløse ignoranter som ikke skjønnte sitt eget beste?

## De siste kraftanstrengelser

For enkelthets skyld kan man si at Arbeidermagasinet ble grunnlagt av en rebell - riktignok en med tro på en knallhard stat og et totalitært samfunn - og videreført av en sosialdemokratisk verdikonservativ



Et forfatterskap går mot slutten. Det siste nummeret av Magasinet har forlengst funnet veien til antikvariatene og gartneren fra Ringsaker kan se tilbake på et langt liv viet den norske novellelitteraturen. FOTO ARBEIDERBLADET.

poetisk realist med sans for ro og orden. Det kan umiddelbart virke som om Nils Johan Ruds styrke i 1930-årene dessverre også ble hans svakhet i 1960-årene. Så enkelt er det dog ikke. Nils Johans Ruds fingerspissfølelse for det velskrevne og velformulerte manus fulgte ham helt frem til nedleggelsen. Hans lederartikler var ofte sylskarpe analyser av en samtid som stadig vekk lignet mindre og mindre på pionertiden under mellomkrigsårene. Han innrømte dog at novellen som form, egentlig var ganske konservativ og en litt vanskelig plante å få til. Derfor ble hans livsoppgave å sørge for at den ikke døde hen, og at hans innsats der inne i det litterære veksthuset skulle vise seg å være en formidabel prestasjon.

På forsiden av Magasinet for alles aller siste nummer ser vi attenåringen Halfdan Egedius' portrett av sin gode venn, Torleiv Stadskleiv - også kalt Drømmeren - fra 1895. Det hviler noe tvetydig og melankolsk innoverskuende i dette maleriet fra norsk billedkunsts gullalder. Og det kan være en hårfin balanse i forskjellen mellom det å fremstille en melankolsk einstøing og en som lytter til sine egne drømmer og stemninger,

enten det er i tekst eller bilde. Kall det gjerne et forsøk på å forklare poetisk realisme. I sin avskjedstekst skriver Nils Johan:

«Drømmeren Halfdan Egedius ble dette siste nummerets kjenning. Da vi lette etter et forsidebilde, kom han liksom av seg selv, som de alle kom til oss, både de som nå er døde og de ennå levende. Han representerer ikke bare giveren, han er også mottageren, han er leseren. Og det er så mye kvinnelig i ham, at vi ikke trenger skjelne mellom kjønn hos den som meddeler og den som mottar. Jeg har ikke tenkt å notere noe litteraturhistorisk på denne plass, men det står nå 43 magasinårganger i de offentlige hyller for etterforskere, og de for slik nysgjerrighet utdannede vil komme til å granske i dem for å finne mangt et gammelt navn som der var ungt. Og fulgte det ikke alltid med tiden, så vil der likevel være sosial og politisk samtid av sannhetsverdi dokumentert for moderne krønikeskrivere. Vi takker alle som har fulgt med så langt at de har siste nummer i hendene. De er i tusentall. Ikke så få likevel, de er mange nok til å være et beredskap. Vi vil ikke bli de forlatte boplassers land, det vil gå opp for oss at det er her vi lever, jo mer vil vi bli et land i samferdsel med andre. En dag tar vi tid til å søke opp igjen de forlatte marker og nakne vær. Drømmeren finner sti og led for oss.

På gjensyn!»

## Litteratur:

- Nils Johan Rud: *Av et halvt hundre år*. Gyldendal 1973.  
 Arbeidermagasinet/Magasinet for Alle. 1927–1970.  
 Oslo Illustrerte. Nr. 23. 1938.  
 Arbeiter Illustrierte Zeitung.  
 Time Magazine 1936.  
 Eivind Berggrav: *Magasinet – Bladet som skapte kulturhistorie*. Tiden 1979.  
 Norges Kulturhistorie. Bind 6. Oslo 1980.

## Noter

- 1 Arbeidermagasinet nr. 2. 1930.
- 2 Nils Johan Rud, *Av et halvt hundre år*. Oslo 1973. s. 127
- 3 Max Hodann, *Hvor småbarna kommer fra*. Oslo 1929. s. 30.
- 4 Nils Johan Rud, *Av et halvt hundre år*. Oslo 1973. s. 129.
- 5 Under krigen ble Restan og Rud, på Quislings ordre, arrestert for en illustrasjon til forsiden av Arbeidermagasinet nr. 19 i 1942. Forsiden, med våren i Norge som motiv, viste det kongelige H7 merket i bjørkekvistene. Snudde man forsiden opp ned, kunne man se to mark på bakken som krøp seg sammen til bokstavene «V» og «Q»
- 6 *Norges Kulturhistorie*. Oslo 1980 Bind 6. Side 22.